

KAPİTALİZMİN KRİZİNDEN KAOTİK KAPİTALİZME 1980 VE 1990'LARIN HERKEŞÇE BİLİLEN KISA HİKAYESİ

Serdal BAHÇE*

Öz: Dünya kapitalizminin krizi 1980'lerin başında sermaye yanlısı bir karşı-devrimci sosyo-ekonomik programın hayat geçirilmesine yol açtı. Bu karşı devrimin iki temel amacı vardı: Birincisi, sermaye birikiminin erişim alanını, menziline genişleterek sermayeye geleneksel olarak düşük kâr oranı ve aşırı birikim semptomları gösteren sektör ve coğrafyalardan yeni sektör ve coğrafyalara akabilme yetisini kazandırmaktı. İkincisi ise sermaye döngü hızını arttıracak adımları atmaktı. Bu iki adım İstikrar ve Yapısal Uyum Programlarının, ve sonrasında karşı devrimi standardize eden Washington Konsensüsünün arkasında yatan temel rasyonaliteyi şekillendirdiler. Ancak bu uzun vadeli bütünlük programı 1980'lerde 1970'lerde başlayan durgunluğu, aşırı borçlanma eğilimini ve istikrarsızlıkları derinleştirdi. Washington Konsensüsü özellikle az gelişmiş kapitalist ülkelere karşı-devrimci reform konusunda bir disiplin getirdi. Genişleyen sermaye akımları dolayısıyla 1990'ların ilk yarısında finansman sorunlarının çözülmesi performansı görece iyileştirdi. Ancak 1990'ların ikinci yarısında yeniden ekonomik kriz ve kaosa geri döndü.

Anahtar sözcükler: dünya kapitalizmi, 1980'ler, 1990'lar, yeni liberalizm

From the Crisis of Capitalism to the Chaotic Capitalism: The Short Story of the 1980s and 1990s as Known to all

Abstract: The crisis of World Capitalism resulted in the implementation of a counter-revolutionary pro-capital socio-economic program in the 1980s. This program had two basic objectives: Firstly, by extending the range and domain of capital accumulation, to allow capital to enhance its capability to flow from the sectors and locations offering low profit rates and exhibiting the symptoms of over-accumulation into the more promising sectors and locations. Secondly, to take necessary measures to increase the velocity of capital turnover. These two shaped the basic rationality behind the so-called Stabilization and Structural Adjustment programs, and Washington Consensus which standardized the basic steps in the aforementioned counter-revolution. However, in the 1980s, this long-term integrated program deepened the stagnation, excessive debt accumulation and instability which emerged in the 1970s. So-called Washington Consensus disciplined the underdeveloped capitalist countries in pursuing the basic steps of counter-revolutionary reform. In the first half of the 1990s, due to the increasing international capital flows which eased the financial constraints, most of the capitalist countries performed relatively well. On the other hand, the second half of the 1990s witnessed a return back to economic crisis and chaos.

Key words: world capitalism, the 1980s, the 1990s, neoliberalism

Marx kapitalist sermaye birikiminin gizemini açık etmek, üstündeki gizem perdesini kaldırmak için Para (P) – Meta (M) – Para* (P*) şemasının en uygun araç olduğunu varsayarak analize girişmişti. Ancak bu hâliyle sermaye birikimi döngüsü henüz çok fazla bir şekilde insani olmayan şeyler (para ve meta yığını) arasında bir ilişkiye benzemektedir. Marx aslında sermayenin insanlar arasındaki dinamik bir ilişki olduğunu göstermek için sermaye döngüsü şemasını genişletti ve şu basit ancak oldukça kullanışlı hâle çevirdi: Para (P) – Üretim Araçları [Değişmeyen Sermaye (Makine, ekipman, ara malı...)] ve Değişken Sermaye (Ücretli emek gücü) – Üretim – Metalar (M) – Para*. Böylece iki şeyi birden gerçekleştirdi; birincisi sermaye döngüsünün sürekli büyümek

zorunda olan malign bir kanser olduğu gerçeğine daha kolay vakıf olmamızı olanaklı kıldı. İkincisi ise boyutu büyüdükçe hızının da artması gerektiğini bu basit şemadan kolayca çıkartabilir olduk. Kısacası olgun kapitalizmde sermaye birikiminin giderek daha büyük bir alana (daha fazla coğrafya, hayatın geride kalan diğer boyutları, başka sektörler...) yayılmak ve bunu da artan bir tempoyla hayata geçirmek zorunda olduğunu artık biliyoruz. Nitekim 1980'lerin ve 1990'ların kısa hikâyesi tam da bunu gösterecektir bize.

1970'lerin sonu, belki de 1980'lerin başına tarihlediğimiz dönüşümü anlatmaya başlarken çaresiz bir şekilde Reagan, Thatcher veya Özal türünden

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü
(ORCID No: 0000-0001-8213-4763)

Geliş Tarihi / Received : 08.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 17.06.2020

rafine olmayan burjuva siyasetçilerin iktidara geçişleriyle başarız hikâyeye. Oysa asıl hikâye biraz daha önce başlamıştır (en azından Yeni Liberalizmin Kısa Tarihi'nde David Harvey bunu ima eder); (Harvey, 2007). Örneğin 11 Eylül 1973'de Sosyalist Başkan Allende La Moneda'nın balkonunda General Pinochet'nin silahlı güçleri tarafından katledildiğinde Şili'de sermaye yanlısı sağcı sosyoekonomik programın hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engel de ortadan kalkmıştı, dolayısıyla 11 Eylül 1973'ü de bir milat olarak kabul edebiliriz. Ya da Harvey'in anlatısının şahitlik ettiği şekilde ABD'de finans sermayesinin ödeyemediği borçlar karşılığında New York belediyesine el koyduğu 1970'lerin ortalarını da alternatif bir milat olarak kabul ettiğimiz pek bir önemi yoktur. Önemli olan 1980'lerin başıyla birlikte kapitalist dünyanın büyük bir bölümünün emek düşmanı, sağcı ve tutucu bir karşı-devrim tarafından ele geçirildiğinin artık genel kabul görmesidir. Ancak böyle bir algının genel kabul görmediğini de belirtmeliyiz. Örneğin 1977'de kurulan ve 1979'da Thatcher iktidara geldikten sonra ona gayri resmi danışmanlık yapan Adam Smith Enstitüsü'nden bir grup tarafından çıkarılan yeni **Liberal Manifesto – Daha Serbest ve Daha Müreffeh Bir Britanya** başlıklı broşürün önsözünde şu cümlelere rastlıyoruz:

"Adam Smith Enstitüsü 1977'de kurulduğunda Birleşik Krallık "savaş sonrası uzlaşısı" olarak adlandırılan şey tarafından sakatlanmış bir şekilde diz çökmüştü. Daha sonra, 1979'da, Britanya ekonomiyi geniş ölçüde serbestleştirecek reformları hayata geçiren devrimci hükümeti seçti".¹

Böylece bizim karşı-devrim dediğimize birleri devrim demiş oldu. Hangisini tercih edersek edelim, her ikisini de kullanırken belirli çekinceleri not ederek kullanmak gerekiyor. Çünkü her ikisi de dönüşümü (ve ne yazık ki birincisini tercih eden Harvey, Dumneil ve Levy türünden önde gelen Marksist yazarlar da) örgütlenmiş sermaye gruplarının ve bu gruplara yarenlik eden siyasi kadroların bir tür darbesi gibi görmektedir. Elbette ki Türkiye veya Şili türünden az gelişmiş kapitalist ülkelerde süreç faşist darbelerle başlamıştır, elbette ki programı ulusal ve küresel düzeyde uygulamaya koyanlar toplumsal muhalefeti güç kullanarak etkisizleştirmişlerdir. Bunlar apaçık ve kimsenin reddedemeyeceği gerçeklerdir. Ancak her ikisini de tercih edenler aslında zımnen kapitalizmin 1980'lerde ve 1990'larda başka türden bir hikâyeye sahip olabileceğini varsaymaktadırlar; birinciler daha hakkaniyetli, daha paylaşımcı ve

daha az baskıcı bir hikâyenin olabileceğini ima etmektedirler. İkinciler ise başka saiklerle ve fakat birincilerin olumsuzlaşmasının tersine dehşet ve tiksintiyle aynı hikâyenin gerçekleşebilme olasılığını kabul etmekte, ve bundan ölesiye korkmaktadırlar. Oysa biz kapitalizmin 1980'leri ve 1990'ları yaşamaya zorunlu olduğuna inanmaktayız. Nedeni ise Marx'ın basit şemasında yatmaktadır. Buna sonra döneriz. Şimdi 1980'lerin ve 1990'ların herkesin malumu kısa hikâyesine geçebiliriz. Başlamadan önce aslında 1980'ler ile 1990'ların bazı açılardan tamamlayıcı, bazı açılardan ise birbirlerine tezat teşkil ettiklerini vurgulamalıyız. Ancak genel bir bilanço tamamlayıcılık ilişkisinin daha baskın olduğunu gösterecektir.

1980'ler: Borç krizi ve yapısal uyum/istikrar sarmalı

12 Ağustos 1982'de Meksika Finans Bakanı Silva Hertog ABD ve Uluslararası Para Fonu yetkililerine Meksika'nın yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini bildirdi. Açıkçası Meksika konkordato ilan etti. Hertog bu silsile içinde hem Meksika'ya borç veren kreditorlere mektup yazdı hem de döneme damgasını vuracak olan ABD Merkez Bankası'nın başına Reagan tarafından atanan Paul Volcker'i telefonla arayarak durumu ona da izah etti. Borç krizi öncesi 10 yıllık dönemde yıllık ortalama büyüme hızı %8'lere yaklaşan ve hızlı büyüyen diğer az gelişmiş kapitalist ülkeler gibi bir tür "mucize" olarak adlandırılan Meksika birden çökmüştü. Hem kreditorler hem de diğer Latin Amerika hükümetleri deyim yerindeyse buza kesitler. Ancak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası sanki günün gelmesini bekliyorlarmış gibi derhal müdahil oldular. Meksika ekonomisi iflas ettiğinde tüm Latin Amerika ve Karayip ekonomilerinin toplam dış borcu 356 milyar dolara ulaşmıştı; oysa daha 1978'de bu toplam 155 milyar dolar civarındaydı (**Devlin ve French-Davis, 1995**).

Bu olaydan iki yıl önce Turgut Özal DPT müsteşarıdır, ve Demirel'in MC hükümeti iş başındadır. 24 Ocak kararları açıklanmıştır ve fakat uygulamaya konulmamıştır; henüz toplumsal muhalefet çok güçlüdür. Aslında Türkiye Meksika'nın yaşadığı borç krizini iki yıl öncesinden iliklerine kadar yaşamıştır ve büyük burjuvazinin de baskısıyla Uluslararası Para Fonu'na başvurulmuştur. Dönemin DPT Müsteşarı, daha sonra Başbakan Turgut Özal IMF ile yapılan görüşmeleri yürüten ekibin başındadır. 24 Ocak Kararları doğmak üzeredir. Turgut Özal eski öğrencisi Emin Çölaşan'la yaptığı mülakatta sürdürülen görüşmeler sürecinde Uluslararası Para Fonu temsilcilerinin istediğinden daha büyük bir devalüasyonda karar

kıldıklarını övünerek anlatmıştır (**akt. Küçük, 1985**). Başbakan olduktan sonra da yine Fon temsilcilerinin talep ettiği KİT zamları konusunda onların bile beklentilerinin üstünde zam yapacak ve yine bununla pek gururlanacaktır.

Bu olayları bariz bir nedenle aktarma gereği duyduk. Genellikle solun bazı cenahlarında 1980'lerin başında uygulanmaya başlanan sermaye yanlısı (yeni liberal diye adlandırılan) programın emperyalist merkezler ve uluslararası sermayenin üst kurumları tarafından dayatıldığı varsayılmaktadır. Oysa bu türden kapsamlı bir karşı saldırı ulusal burjuvazinin talebi ve ısrarı olamadan hayata geçirilebilecek bir strateji değildi. Dolayısı ile 1980'ler ve 1990'ların hikâyesi anlatılırken akılda tutulması gereken bir olgudur bu.

1970'lerin sonunda özellikle az gelişmiş ülke ekonomilerinin önemli bir bölümünün (petrol ihracatçıları bir yana) içine girdiği borç krizi aslında 1980'de uygulanmaya başlanan kısa vadeli İstikrar ve uzun vadeli Yapısal Uyum programlarının temel hedefini de belirlemiş oldu. Borçlu kapitalist ülkeleri borcu ödeyebilir hâlde tutarak onları küresel kapitalizme eklemek. Bunu yaparken bu ülkelerin ulusal zenginliğinin giderek daha da büyüyen bir bölümünü ulusal ve uluslararası sermaye tarafından masedilmesini de sağlamış olacaktı. Birincisi ikincisinin gerçekleşme koşulu olarak ortaya çıktı. İkincisi ise bir zaruret idi çünkü kapitalizmin yapısal krizini aşmak için başka bir yol yokmuş gibi görünüyordu. Bu kriz ancak sermayenin menziline (üretilecek değerin daha fazlasını sermayenin hanesine yazmak ve henüz sermayenin erişimine kapalı ancak potansiyel olarak yüksek değer üretme kapasitesine açık alanları sermayenin talanına açmak) ve temposunun arttırılması (küresel ekonomiye mal ve hizmet akımlarının, ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi yoluyla daha fazla ve daha hızlı bağlanmak) ile aşılabilirdi. İstikrar ve Yapısal Uyum programlarının arkasında yatan temel rasyonalite tam da bu iki gerekliliğe hizmet etmekteydi. İstikrar/Yapısal Uyum programlarını tasarlayan rasyonalite bazı ön kabulere dayanıyordu (**bu konuda bkz. Boratav, 2010**).

1. Enflasyon aşırı talep tarafından yaratılır: 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı kapitalist dünyanın büyük bir bölümü için yüksek enflasyon dönemi oldu. Aslında enflasyon sermayenin kendini yükselen maliyetlere karşı koruma refleksiydi, ancak burjuva iktisadının ve Fon ile Dünya Bankasının soysuz bakış açısı enflasyonun nedenini çalışan emekçi sınıfların talebinde görmekteydi. Bu teşhisten çıkan

zorunlu politika ise çok açtı; talep fazlasını eriterek enflasyonist baskıyı hafifletmek. Kapitalist toplumlarda nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturmaları hesabıyla emekçi sınıfların reel gelirleri böylece hedefe oturtulmuş oldu. Reel ücretler ve reel köylü gelirlerinin baskılanması süreci bu türden bir akıl yürütmenin sonucunda ortaya çıktı. Oysa gerçek neden sermayenin emek ve çalışma maliyetlerin, düşürme hedefiyle başlattığı Haçlı Seferi'ydi.

2. Enflasyonu yaratan aşırı talebin diğer bir önemli unsuru da bütçe açığıdır. Kamu borçlanması ve harcamaları enflasyonu körüklemektedir. Böylece kamu harcamalarının sınırlandırılması ve bu sınırlandırma sürecinde esas olarak sosyal harcamaların kısılması gündeme geldi. Böylece emekçi sınıflar ikinci bir darbeye karşı karşıya kaldılar. Çünkü sosyal harcamaların büyük bir bölümü kentli emekçi sınıflar için yapılmaktaydı. Arkasında yatan neden ise gizli olsa da uygulamalar sonucunda apaçık bir şekilde ortaya çıktı. Harcamalarda kısıntı kamunun gelir ihtiyacını da düşürecek ve böylece sermaye ve mülk sahiplerinin daha az vergilendirilmesi ve vergi yükünün ağırlıklı bir bölümünün emekçi sınıflar tarafından ödenmesinin önu açılacaktı.

3. Reel faizin düşük nominal faiz ve yüksek enflasyon kıskacında negatife geçmesi ulusal tasarrufları düşürmekte, kredi talebini ise yine enflasyonu şişirecek şekilde arttırmaktadır. Bu anlamda reel faizin pozitif ve yüksek hâlde getirecek kurumsal (bizdeki banker Faciasını hatırlayın) ve parasal önlemlerin alınması gerekir. Böylece rantıye sermayedarların önu açılmış oluyordu.

4. Nominal ve reel döviz kurunun ulusal ekonominin küresel ekonomiye karşı pozisyonunun yansıtacak gerçek değerlerini piyasa aracılığıyla bulmalarını engelleyen kurumsal düzenlemelerin ortadan kaldırılması gerekir. Böylece Türkiye gibi ülkeler açısından devletin bir kerelik yüksek devalüasyonla günü kurtarması yerine sürekli değer kaybeden ulusal para dönemi de başlamış oldu. Sürekli ve gizli değer kaybı aynı zamanda bu ülke emekçisinin emek gücünün ve ürettiği değerlerin de sürekli olarak değersizleşmesi anlamına gelmekteydi.

5. Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtların kaldırılması kuşkusuz ulusal tasarrufları ve üretken kapasite artışını besleyecekti. Böylece ulusal ekonomiler yabancı sermayenin erişimine açılmış oluyordu. Dahası bu adım özellikle küresel kapitalizmi pençesine alacak olan finans sermayenin yükselişine ek bir momentum katacaktı.

Bunların ötesinde Yapısal Uyum başlığı altında sıralanabilecek uzun vadeli yapısal dönüşümler de aslen yine sermayenin menzili arttırma ve temposunu yükseltme amacını gütmekteydi:

6. Kapitalist devletin üretken varlıklarının devri, özelleştirme, hem bütçe üzerindeki yükü hafifletecekti hem de kamunun etkin olduğu sektörlerde üretkenlik artışıyla birlikte mal ve hizmet kalitesinde artış sağlanacaktı. Böylece sermaye daha önce giremediği sektörlerle girme hakkını elde etti. Üstelik

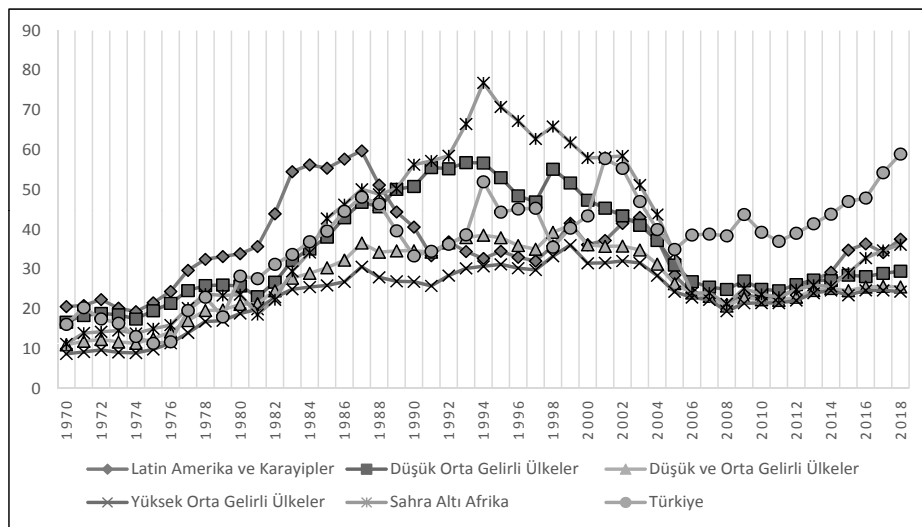
bu sektörlerin önemli bir bölümü yüksek kâr vaat ettiği için sermayenin uzunca bir süredir baskı altında tutan kâr oranlarındaki durağanlaşma ve düşme trendinin de etkisini hafifletecekti.

7. Kapitalist devlet organizasyonunun sermayenin hızını artıracak ölçüde yeniden yapılandırılması ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Böylece kapitalist devletin yapısı sermayenin emrine amade kılınacak şekilde dönüştürülmeye başlandı (icracı bakanlıkların inişi ve kişiselleştirilmiş karar alma

Tablo 1. GSYİH ve kişi başına GSYİH büyüme oranları (%)

	GSYİH büyüme oranı							
	Doğu Asya/ Pasifik	Avro bölgesi	Yüksek ge- lirli ülkeler	Latin Amerika/ Karayipler	Orta Doğu/ Kuzey Afrika	Orta gelirli ülkeler	OECD üyeleri	Dünya
1961-1969	8,5	5,8	5,6	5,5		5,2	5,6	5,5
1970-1979	4,8	3,8	3,7	6,1	8,5	5,7	3,6	4,0
1980-1989	5,0	2,3	3,0	2,1	0,1	3,3	3,0	3,0
1990-1999	3,7	2,2	2,6	2,7	4,5	2,8	2,6	2,7
2000-2018	4,5	1,4	1,9	2,6	3,8	5,4	1,9	2,9
	Kişi başına GSYİH büyüme oranı							
	Doğu Asya/ Pasifik	Avro bölgesi	Yüksek ge- lirli ülkeler	Latin Amerika/ Karayipler	Orta Doğu/ Kuzey Afrika	Orta gelirli ülkeler	OECD üyeleri	Dünya
1961-1969	6,3	4,9	4,4	2,7		3,0	4,3	3,5
1970-1979	2,7	3,3	2,7	3,6	5,5	3,4	2,5	2,1
1980-1989	3,4	2,0	2,2	0,0	-3,0	1,3	2,2	1,2
1990-1999	2,4	1,9	1,9	1,0	2,1	1,1	1,8	1,1
2000-2018	3,7	1,0	1,2	1,4	1,8	4,2	1,2	1,7

Kaynak: World Development Indicators

Şekil 1. Dış borç stokunun brüt ulusal gelire oranı (%)

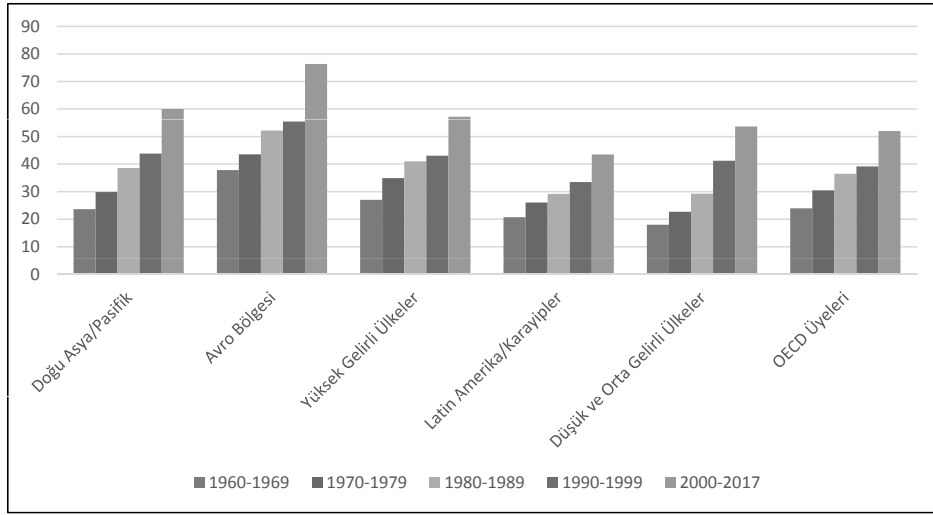
Kaynak: World Development Indicators

mekanizmalarının yükselişi, denetim süreçlerinin güdükleştirilmesi türünden adımlar bu amaca hizmet etmekteydi).

Böylece başladı bunalımlı 1980'ler. 1980'lerdeki gelişmelere aşağıda yer verilecek ancak öncelikle yeni liberalizmin genel tarihi içinde bu dönemin ayrıksılığının vurgulanması gerekir. Bu dönem bir hazırlık dönemi olarak addedilmektedir. Oysa özünde bir kaos dönemidir. Kaotik yapısı tam da 1970'lerden devralınan yapısal krizi derinleştirmesinde yatmaktadır. Nitekim ulusal kapitalizmlerin ve küresel kapitalizmin performansına dair göstergelerde bunu göstermektedir. Tablo 1 bazı ülke grupları için milli gelir ve kişi başına milli gelir büyüme oranlarını dönem ortalamaları olarak vermektedir. Tablo

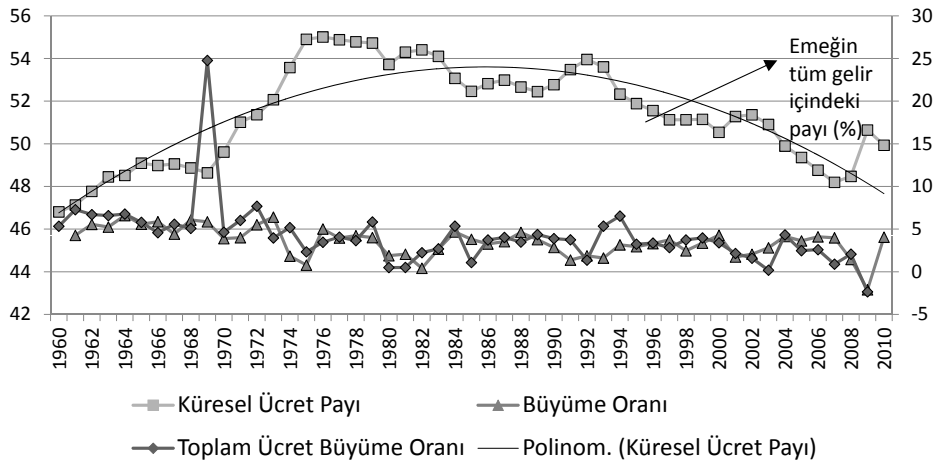
1980'lerin ayrıksılığını hemen göze çarpmaktadır. Hem milli gelir hem de kişi başına milli gelir artış oranlarına göre en kötü performans tüm ülke grupları için 1980'lerde gerçekleşmiştir. Aslında 1980 sonrası tüm dönemleri dikkate aldığımızda ve buradaki performansı 1980 öncesiyle karşılaştırdığımızda yeni liberalizmin büyüme performansının kötü olduğu hemen ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir vaat ise bu ülkelerin uygulanan politikalar sonucunda borç batağından kurtulacaklarıydı (Şekil 1) bazı ülke grupları için toplam dış borcun brüt ulusal gelire oranının değişimini göstermektedir. Şekle karşılaştırma için Türkiye'yi de ekledik. Genel olarak dış borç oranı 1970'lerin başından itibaren girdiği yükseliş trendini 1980'lerde sürdürmüş gibi

Şekil 2. Dış ticaretin GSYİH'e Oranı (%)

Kaynak: World Development Indicators

Şekil 3. Küresel ücret payı

Kaynak: Ulusal veri tabanları, AMECO veri tabanı ve Dünya Kalkınma Göstergeleri'nden türetilmiştir

görülmektedir. 1990'lar, bir sonraki bölümde bahsedileceği gibi, tüm çabalara rağmen, sadece borç stoku oranı görece sabit tutulabilmiştir.

Uluslararası ticarete açılma konusunda ise hedeflere ulaşıldığını Şekil 2'den anlayabiliyoruz. Ancak burada bile sanki özel olarak sermaye yanlısı programın aşırılıkları olmasa da bu gelişmenin ortaya çıkacağına dair bir izlenim elde etmek mümkündür.

Ancak 1980'ler ve birazdan gösterilecek 1990'lar için asıl ciddi gelişme hem küresel hem de ulusal gelirin emek ve sermaye arasında bölüşümünde ortaya çıktı. Aslında yukarıdaki şekil bu anlamda hem Yapısal Uyum hem de istikrar programlarının temel amacını gözler önüne sermekteydi. Şeklin en temel bulgusu açıktır; küresel ücret payı 1970'lerin sonuna kadar yükseliş göstermişti, 1980'lerde düşme trendine girmiş, 1990'ların başında kayıpların kısmen kapatılmasının ardından bu defa hızla düşmeye devam etmiştir. Aslında bu şekil yeni liberalizmin özünü gözler önüne sermektedir.

Dolayısıyla 1980'ler büyümede düşüş, bölüşümde bozulma ve küresel kapitalizmle daha yüksek dereceden bütünleşme emareleri vermiştir. Ancak özellikle 1980'ler boyunca özellikle bazı bölgelerin (Latin Amerika'nın ve Afrika'nın) yaşadığı çöküntüler, çıkmada ve istihdamda gerilemeler ve özellikle borç stoklarında hızlı artış 1990'larda hem küresel sermayenin kurumlarını hem de bu kurumları denetleyen Amerikan emperyalizminin Merkez Bankası ve Hazinesi gibi kurumlarının sermaye yanlısı karşı-refomu standardize etmesine yol açtı.

1990'lar: Karşı-devrimin standardizasyonu – Washington Konsensüsü

"Washington Konsensüsü" kavramı ilke defa John Williamson tarafından Uluslararası Ekonomi Enstitüsü'nün (Institute for International Economics) tarafından düzenlenen ve Latin Amerika ülkelerinin politika reformu konusundaki deneyimlerini el alan bir konferansta dile getirildi (Williamson, 1993). Williamson burada Bretton Woods kurumlarının ve ABD'nin icracı ekonomik kurumlarının özellikle azgelişmiş kapitalist dünyaya yönelik 10 maddelik bir reçete, ya da yapılacaklar listesi çıkarıldığını belirtti: 1) Mali disiplin – Bütçe açıklarının kapatılması 2) Kamu harcamaları öncelikleri – Kamu harcamalarının ağırlığı ekonomik olarak verimsiz ancak siyasi getiriş çok olan alanlardan (örneğin sağlık ve eğitim) ekonomiyi destekleyecek alanlara kaydırılmalıdır. 3) Vergi reformu – Özünde yatırımı öteleyecek sermaye düşmanı vergi politikalarından

vazgeçilmesi. 4) Finansal serbestleştirme. 5) reketçi döviz kurları – İhracatı palyatif olarak engellemeyecek ve piyasada belirlenecek döviz kurları. 6) Dış ticaret serbestleştirilmesi 7) Yabancı doğrudan yatırımın önündeki ekonomik ve yasal engellerin kaldırılması. 8) Özelleştirme. 9) Serbestleştirme. 10) Mülkiyet haklarının garanti altına alınması.

Williamson başka bir yerde bu standardizasyona neden gerek duyulduğunu da açık bir şekilde anlatıyor. Bu kurumlar 1980'ler boyunca özellikle azgelişmiş ekonomilerin sermaye yanlısı reformlar (yeni liberal diye adlandırılan reformlar) konusunda katettikleri yoldan hoşnut değiller. Bu gecikmeyi 1980'lerdeki çöküntünün temel nedeni olarak görüyorlar ve özellikle kalkıncı bir sanayileşme geçmişlerinden mütevellit reformlara karşı gizli bir direnç sergilediklerini düşündüler. Bu nedenle bu ülkelerin küresel kredi kanallarından yararlanma hakkını elde etmeleri için bu 10 maddelik programı zorunlu kıldılar. Böylece sermaye yanlısı karşı-devrim standardize ettiler. 10 maddenin tamamı başta vurgulanan sermaye birikiminin kriz karşısındaki refleksinin yansıması gibi görünmektedir. Bu reformlar sermaye birikiminin menziline ve hızını arttırmak amaçındadır. Ayrıca bu 10 maddenin omzunun üstünden yine sermaye yanlısı karşı devrimin en bilindik tezi kafasını uzatmaktadır; devletin çözüm değil sorun olduğunu söyleyen şu meşum tez (Öniş ve Şenses, 2005). Üstelik 1990'lardaki karşı-devrimci reformlar orijinal 10 maddenin de ilerisine gitti (Rodrik, 2006). Örneğin Williamson'un orijinal 10 maddesine göre en büyük değişiklik sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin tamamen kaldırılması oldu.

Oysa sermaye yanlısı program apaçık durgunluğu artırıcı bir niteliğe sahipti. Nitekim 1990'larda 1980'lerde başlayan gerileme devam etti bir iki istisna dışında, Tablo 1 ülke gruplarının büyük bir çoğunluğunda büyüme hızlarının düşmeye devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Şekil 1'de programın temel hedeflerine rağmen dış borç stokunun milli gelire göre oranında bir düşmeye işaret etmemektedir. Diğer taraftan 1980'lerin sonundaki bir kısa yukarı sıçrama (ki o da reel ücretlerin artışından dolayı değil, milli gelirlerdeki reel düşüşten dolyıdır) dışında ücret payının aşağı doğru inişinin de sürdürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla daha disiplinler hâle gelen program dünya genelinde daha da yıkıcı hâle gelmiştir. Hatta 1980'lerde Latin Amerika'ya has olan bölgesel makroekonomik çöküntüler yaygınlaşmış (1994 Türkiye, 1994 Meksika, 1997 Asya ve 1997 Rusya) ve krizlerin maliyeti yukarı doğru

çıkıştır. Üstelik bunların arasında en çarpıcı olanı Asya Krizi'dir. Çünkü Doğu ve Güney Doğu Asya ekonomileri 1980'lerde ve 1990'ların ilk yarısında diğer az gelişmiş kapitalistlerin aksine, hem de yemi liberal karşı devrimin pek çok unsurunu reddederek oldukça çarpıcı bir performans sergilediler. Ancak 1997 Asya Krizi'nden hemen önce başta Güney Kore olmak üzere bir bölümü Uluslararası Para Fonu'nun baskılarına direnemedi. Dolayısıyla alttan alta işleyen kriz dinamikleri serbestleştirmeler sonucunda birden yüzeye çıktı ve bu ekonomilerin önceki 15 yılda oluşturdukları prestiji süpürdü.

Sonuç yerine

Neticede hem 1980'ler hem de 1990'lar hem dünya kapitalizmi için hem de özelde az gelişmiş kapitalist ekonomiler için bitip tükenmek bilmeyen bir istikrarsızlık, düşük ve hatta durağan büyüme hızları, yükselen borçlanma gereği ve frekansı giderek düşen makroekonomik krizler yarattı. Tüm bunlar aslında 1980'lerin başına tarihlenebilecek sermaye yanlısı sosyal ve ekonomik karşı-devrimin doğal sonuçlarıydı. Bu karşı-devrim kuşkusuz Keynesyen küresel ve ulusal ekonomik yönetişimi de tarihin derinliklerine gömen kapitalizmin sistemik krizinin bir sonucuydu. Bu nedenle sermayenin bir kriz karşısındaki olağan tepkileri, yani hızı ve menzili arttırma çabaları söz konusu karşı-devrimi yarattı. Ancak tam da burada bir noktanın altının çizilmesi gerekir. Sermayenin karşı-devrim, derken zaten kapitalizmin sistemik krizine cevap veremeyen bir geçici çözümün (Keynesyenizm ve türevleri) ıskartaya çıkarılmasını anlıyoruz. Bu anlamda Keynesyen dönemle ilgili bir belirlemede bulunmamız gerekir; bu dönem kapitalizmin uzun tarihi içinde olağanüstü şartlar içinde sermayenin zorunlu olarak ödün vermek zorunda kaldığı bir dönemdir; dolayısıyla anomalidir. Karşı-devrim bu anlamda kapitalizmin özüne döndüren bir darbedir. Bu darbe özüne dönen kapitalizmin sistemik eğilimlerinin engellenmeden işleyebilmesi için gerekli ortamı yaratmıştır. Bu eğilimler ise yukarıda bahsedilen çöküntüyü yaratmaya meyillidirler, tıpkı 1920'ler ve 1930'lardaki, ve 19. Yüzyıl'ın son çeyreğindeki çöküntüyü yarattıkları gibi. Bu anlamda yeni liberalizm yeni, yepyeni bir dönem değildir, belki bu anlamda bu tarzda isimlendirilmesi bile kafa karıştırıcıdır. Öze dönüş 1980'lerde çalkantılı ve gecikmelerle işlemiş, 1990'larda daha istikrarlı bir şekilde yol almış ve 2000'lerde tamamlanmış bir süreçtir. Bu tamamlanmışlığın nişanesi de 2007/2008 küresel krizidir. Hatı zatında burada anlatılan ve herkesçe bilinen kısa hikâye aslında malumun ilandır, ya da hatırlatılmasıdır. Başka bir yol tutturulması bu anlamda imkansız

idi. Eğer kapitalizmin özüne sadık kalınacak ise şaşırtıcı bir şekilde Thatcher'a hak vermemiz gerekecekti, gerçekten başka da bir alternatif yoktu. Ancak hemen not düşelim, eğer kapitalizme razıysak tabi. Bu kısır döngünün artık reformlarla, düzeltmelerle, krizi öteleme adımlarıyla yok edilmesi mümkün değildir. Kısır döngü ancak ve ancak onu yaratan özün, sitemin yok edilmesiyle ortadan kaldırılabilir.

Dipnot

1. Bkz. Lesh ve ark. (2019).

Kaynaklar

- Boratav, K.** (2010) *İstikrar ve Yapısal Uyum Politikalarının Bir Bilançosuna Doğru, Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye içinde, İstanbul: Yordam, 110-126.*
- Devlin, R. ve R. Ffrench-Davis** (1995) *The Great Latin American Debt Crisis : A Decade of Assymmetric Adjustment, Revisited de Economia Politica, 15(3): 117-142.*
- Harvey, D.** (2007) *A Brief History of Neoliberalism, New York: Oxford University Press.*
- Küçük, Y.** (1985) *Quo Vadimus, Ankara: Tekin Yayınları.*
- Lesh, M., Powell, J. ve M. Gillow** (2019) *The Neoliberal Manifesto – A Freer and More Prosperous Britain, Adam Smith Institute.*
- Öniş, Z. ve Şenses, F.** (2005) *Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus, Development and Change, 36(2): 263-290.*
- Rodrik, D.** (2006) *Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform, Journal of Economic Literature., 154(Aralık): 973-987.*
- Williamson, J.** (1993) "Democracy and the 'Washington Consensus', *World Development, 21(8): 1329-1336.*